

УДК 78.033(477):159.954.-05

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1\(214\)-100-104](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-1(214)-100-104)

Белікова Валентина Венедиктівна,
кандидатка мистецтвознавства, доцентка кафедри
музикознавства та хореографічної підготовки,
Криворізький державний педагогічний університет, Україна
Valentyna Bielikova,
PhD in Art History, Associate Professor
at the Department of Musicology and Choreographic,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine
E-mail: efb@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8056-2799>

ДИТЯЧА ОПЕРА-КАЗКА «ЛІСОВА ШКОЛА» У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

A Дитяча опера-казка «Лісова школа» Богдани Михайлівни Фільц на лібрето Теодори Савчинської-Латик стала джерелом морального та естетичного виховання молоді. Наповнена чудовою музикою, добрим гумором, акторською грою, співами, танцями, вона сприяє вихованню гармонійної, творчої та впевненої у своїх силах особистості. Можна сказати, що завдяки цій казці діти пізнають світ, формують своє ставлення до добра і зла. Музична мова дитячої опери-казки глибоко народна, відрізняється простотою і яскравими музичними засобами. Народні-пісенні інтонації відчужаються у веселих танцях Горобців, а пісня Журавля (I дія) написана на мотив української народної пісні-гри «Занадився журавель». Музичні характеристики образів казки доволі контрастні. Кожна дійова особа твору має свою музичну характеристику. Мелодична лінія творить то серйозний, то дотепний ефект, розкриває образи щирі та радісні. У структурі твору композиторка оригінально втілює окремі вокальні форми: пісню, арію, речитатив, вокальні ансамблі, хоріві й танцювальні номери.

Ключові слова: українська музична культура; музична педагогіка; музика для дітей; учитель музики

CHILDREN'S OPERA-FAIRY TALE "FOREST SCHOOL" IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE'S DEVELOPMENT

S The children's opera "The Forest School" by Bohdana Mykhailivna Filts to the libretto by Teodora Savchynska-Latyk became a source of moral and aesthetic education for young people. On Bohdana Filts's creative shelf, you can see works of various genres aimed at the aesthetic education of the younger generation. Among them are the author's collections of songs and choirs for children.

The novelty and relevance of fairy-tale opera's problem is justified the continuation of the traditions of Ukrainian music founder (M. V. Lysenko) in the formation of important practical tasks regarding the music of children's opera works, namely: 1) there should be a connection between the fairy-tale opera and Ukrainian folklore; 2) it is necessary to apply new trends in the formation and development of musical material.

The opera "Forest School" is filled with wonderful music, good humor, acting, singing, dancing, it contributes to the education of a harmonious, creative, and self-confident personality. We can say that thanks to this fairy tale, children learn about the world, form their attitude to Goodness and evil. The musical language of the children's opera-fairy tale is deeply folk, distinguished by simplicity and bright musical means. Folk song intonations are felt in the merry dances of the Sparrows, and the song of the Crane (Act I) is written to the tune of the Ukrainian folk song-game "The Crane Is Too Tired". The musical characteristics of the fairy tale images are quite contrasting. Each character of the work has its own musical characteristic. The melodic line creates either a serious or witty effect and reveals sincere and joyful images. In the structure of the work, the composer incarnates somebody vocal forms in an original way: song, aria, recitative, vocal ensembles, choral and dance numbers. The finale of the fairy-tale opera – the final dance and the choir of the participants – is the culmination of the work, the reconciliation of all the characters. The cheerful dynamic music and rich sound of the choir carry the main conclusion of the work: "We will all learn to read in order to become smart", the significance of which is especially in demand in the present conditions.

Keywords: Ukrainian musical culture; musical pedagogy; music for children; Music Teacher

Актуальність проблеми дослідження.

Кожний новий музичний твір у розвитку сучасної музичної культури – це свято! Таким довгоочікуваним святом є поява опери-казки Богдани Фільц «Лісова школа», що написана на вірші Теодори Савчинської-Латик.

Новизна й актуальність проблеми опери-казки обумовлена продовженням традицій фундатора української музики М. Лисенка щодо утворення важливих практичних завдань стосовно музики дитячих оперних творів, а саме:

1) повинен бути зв'язок опери-казки з українським народним фольклором;

2) необхідно застосовувати нові тенденції у формуванні та розвитку музичного матеріалу.

Мета статті: висвітлити дитячу оперу-казку «Лісова школа» у контексті розвитку української музичної культури.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Підкреслимо, що у творчості українських композиторів уже в повному обсязі представлені музично-театральні жанри. Вони формують дитячий інтерес до своїх особистих можливостей, розвивають творчість дитини, сприяють її естетичному розвитку, а найголовніше – поєднують у дитини виховні можливості різних видів мистецтва.

«Спираючись на досягнення зарубіжної опери, використовуючи традиції і творчий досвід українського музичного театру, М. Лисенко (1842–1912) започаткував майбутній розвиток такого жанру як українська дитяча опера» [9, с. 83]. Свою першу оперу-казку «Коза Дереза» М. Лисенко написав у 1888 р., другу оперу «Пан Коцький» – у 1891 р., а третю оперу-казку «Зима і Весна» – у 1892 р.

«Реалістичність, життєвість образів, щирість і виразність музичної мови, що пов'язані з українським пісенно-танцювальним фольклором, уміння композитора розгортати драматичну дію за допомогою музичних засобів – усе це, забарвлене своєрідною творчою індивідуальністю, складає особливі риси оперної творчості М. Лисенка взагалі» [там само, с. 83].

Як зазначає О. Кузьміна, «на дитячу оперу у період її становлення та активного розвитку впливав дитячий ігровий фольклор з елементами драматизації – рухливо-діалогічні ігри та танцювально-ігрові пісні, що комбінують спів із дією за певним «сценарієм». Дитячий фольклор

став найбагатшим джерелом для сюжетів опер, а також музичною скарбничкою для композиторів [7].

Після М. Лисенка музично-театральні твори з'явилися у творчості К. Стеценка, В. Сокальського, М. Леонтовича, А. Коломійця. Серед композиторів української діаспори, які писали дитячі опери треба назвати М. Гайворонського, В. Вітвицького, О. Залеського, Я. Лісовського, З. Лисько, Є. Садовського, М. Фоменко, А. Гнатишина, О. Стратичук, Б. Левитського.

Нині в оперному театрі виконуються твори Ж. Колодуб, Л. Колодуба, Д. Кисбанова, Ю. Шивченка, О. Костіна, В. Кірейка, О. Білаша, Ю. Мейтуса, А. Філіпенка, Ю. Рожавської, В. Довженка, М. Завалішиної, А. Мухи, І. Щербакова, І. Поклада, Р. Смоляра та ін.

Узагальнюючи розвиток дитячих опер у творчості українських композиторів, можна сказати, що у сучасній культурології українська музична культура у найзагальнішому вигляді може розглядатися як сукупність створених людиною музичних цінностей (творів), які відтворюють систему історично сформованих музичних знань, умінь, що відображають активну музично-творчу діяльність людей у сучасному світі і спрямовану на особливі суспільні відносини.

Під музичною культурою розуміють рівень музичної освіченості, рівень оволодіння музичних знань, умінь, ідей, рівень музичного досвіду людини. Тобто це таке утворення, що має характеризуватися музично-естетичною свідомістю, передбачає накопичення музичного досвіду в конкретних видах музично-виконавської діяльності [8].

Значущість опери-казки «Лісова школа» підвищується тим, що Богдана Фільц продовжує традицію М. Лисенка, зберігаючи її основні ознаки. Зазначимо, що участь дітей у постановці твору допомагає дітям оволодіти культурою спілкування між собою, розвивати свою фантазію, уяву та уміння дитини входити у музичний образ, жити його життям.

Викладення основного матеріалу. Практика театрального життя свідчить про те, що одна частина дитячого репертуару призначена для слухання і споглядання твору, а інша частина творів приділяється для дітей, які самі можуть виконувати твори. До такого типу дитячої опери-казки й відноситься твір «Лісова школа»

Богдани Фільц, що написана на лібрето Теодори Савчинської-Латик.

Зазначимо, що обидві авторки дитячої опери-казки «Лісова школа» – композиторка і музикознавець, заслужена діячка мистецтв України Богдана Фільц і лікар, поетеса, член Національної спілки письменників України Т. Савчинська-Латик – є нащадками славних родів Крушельницьких-Савчинських, серед яких є відомі: співачки С. Крушельницька та І. Маланюк (Австрія), художниця Ярослава Музика, композитор, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Мирослав Скорик; письменник, перекладач, лауреат премії імені Максима Рильського Андрій Содомора; священники Б. Нуд і Т. Савчинський; скрипалька І. Гусар та багато інших.

Мистецький доробок композиторки повниться творами різних жанрів. Серед них є композиції, що спрямовані на естетичне і громадянське виховання молодих українців. Необхідно назвати понад 10 збірок пісень і хорів для дітей Богдани Фільц: «Від льоду до льоду» (1965); «Смерічка» (1973); «Любимо землю свою» (1977); «Ладоньки» (1982); «Хорові акварелі» (1982); «Від зими до зими» (1983); «Весняний дзвін» (1987); «Жива криниця» (1998); «Світе тихий» (2000); «Сонце в жменьці» (2000).

Крім того, можемо назвати твори «Золоте весельце» (2007), «Зацвіла в домі червона калина» (2007), одноголосні твори для дитячих хорових колективів «Натхненна музикою і поезією» (2016) на вірші Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, О. Олеса, М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, П. Воронька, М. Синчаївського, Л. Костенко, Д. Павличка, П. Осадчука, В. Жупанина, В. Ладижця, В. Лучука, П. Пашка, Й. Фиштика, Г. Бойка, хорові оброблення українських народних пісень, колядки тощо. Таке розмаїття пісенно-хорових творів викликане тісною співпрацею композиторки з дитячими хоровими колективами України, адже постійно звучать пропозиції для поновлення їхнього репертуару.

Як зазначала в монографії доктор мистецтвознавства М. Загайкевич: «Пісні і дитячі хори Богдани Фільц позначені виразними особливостями, оригінальним застосуванням звичних форм, цікавими, хай невеличкими, творчими знахідками. І це дуже важливо» [5, с. 99].

Також у цьому напрямі нами широко висвітлювалися такі теми: «Висвітлення загальної

характеристики музичної мови Богдани Фільц» [1]; «Її музика – наше життя, наше багатство» [2]; «Опера-казка «Лісова школа» Богдани Фільц (лібрето Т. Савчинської-Латик) – джерело музично-естетичного виховання» [4].

У доробку композиторки є й інструментальні твори для молоді: фортепіанні мініатюри – «Фортепіанні твори для дітей» (2011); цикли «Музичні фрески» (2015) і «Яворівські іграшки» (2017); твори ля скрипки, віолончелі, флейти, арфи, баяна, гобоя, труби, ксилофона, бандури.

Філософська глибина поезії, осмислення минулого, сьогодення і майбутнього нашого народу притаманні поетичній творчості Т. Савчинської-Латик, що поєднуються із чудовими творами для дітей, наділеними мелодійністю, високими, благородними почуттями – віршиками, казочками, якими авторка прагне прищепити дітям любов до природи й рідного краю.

Поетична полицка Теодори Савчинської-Латик рясніє творами для молоді: «Ангеле Хоронителю» (2004); «Щебече малеча» (2006); «Наші небесні охоронці» (2006); «Лісова школа» (2002); «Добрий святий Миколай» (2010); «Про тих, хто поруч» (2009); переклад із польської мови на українську казки «Пригоди цапка Матолка» Корнелія Макушинського (2005); упорядкування збірника творчості юних літераторів гуртка «Мелодія слова» у Стрию «Слово юних» (2017).

У віршованому тексті «Лісова школа» поетеса малює в уяві дітей яскраву картину життя ранкового лісу у сонячний і теплий день. Привертають увагу оригінальні засоби віршів, за допомогою яких поетеса малює пейзажні картини:

Лиш світанок народився
Й сонця промені збудив,
Поміж листя засвітився
Лип і молодих дубків.
Трави вимиті росюю,
Порозчісував теплом.

Із тонким знанням дитячої психіки Т. Савчинська-Латик виписує позитивних героїв опери-казки – звіряток-учнів і Ворона-вчителя, Лісовика і Пташки-санітарки, Журавля і Журавки, Сороки, Квітки, а також і персонажів – нікчем-Горобця-хулігана і зажерливого Крокодила.

До завершення дії всі розбишаки усвідомлюють свої витівки і проявляють своє прагнення до навчання.

Завдяки цій казці діти пізнають світ, відгукуються на події та явища, навколишнього світу, формують своє ставлення до добра і зла, долають і свої негативні сторони. Поетеса намагалася допомогти вихованню у дітей чуйності і доброзичливості, милосердя і співчуття вміння приймати рішення, розвивати творчість.

Музична мова дитячої опери-казки глибоко народна, відрізняється простотою та ясністю, художньою визначеністю виразових засобів. Богдана Фільц завдяки використанню поспівок, інтонаційно-ритмічних зворотів, поліфонічних прийомів, ладового забарвлення, притаманного українським народним пісням, дитячому фольклору є танцювальним зразком, тонко розкриває характери героїв опери-казки. Народнопісенні ритмо-інтонації відчуються в інструментальній інтродукції, номерах танцювального характеру (танок веселих Горобців-козачок, заключний танець). Пісня Журавля написана на мотив української народної пісні-гри «Занадився журавель».

Зазначимо, що музичні характеристики музичних образів доволі контрастні. Кожна дійова особа твору отримує свою музичну характеристику. Композиторка продовжує традиції Л. Ревуцького (який був її вчителем з гармонії та обробленням українських народних пісень): у розвитку гармонійної лінії, як у гармонійній мові Л. Ревуцького, відображалось реалістичне життя українського народу з глибоким його узагальненням, як мистецтво високої композиторської культури [3, с. 191]. Мелодична лінія опери-казки і багатство виразових засобів творять то серйозний, то дотепний зображальний ефект, розкривають образи щирі й радісні, емоційні і стримані, задержуваті й жажливо зажерливі, відкриті й шанобливі.

Яскрава звукозображувальність проявляється у відтворенні композиторською живого співу птахів, дзеленчанні дзвоників, стрекотінні Сорок, стукотінні Дятлика (акцентування, часте застосування альтерованих і хроматизованих зворотів, репетицій, секундових каскадів), квоктанні, кукуріканні Півника (речитативні побудови і квінтови висхідні звороти), хворобі Ворона-Вчителя, зажерливості Крокодила (складні гармонічні нашарування, синкопи, пунктирний ритм), подуву вітру і політ пташок (гамоподібні й хроматизовані пасажі).

Богдана Фільц вживає окремі вокальні форми: пісню, арію, речитатив, вокальні ансамблі (дуєт Сорок – III дія, тріо Журавля, Журавки і Пташки-Санітарка – III дія), хори, оркестрові й танцювальні номери (танець веселих Горобців, заключний танець) [10].

У фіналі опери стрімка, динамічна музика і насичене звучання хору несуть у собі основний висновок твору: «Будем вчитись всі читати, щоб розумними нам стати».

Зауважимо, що опера-казка «Лісова школа» була завершена у 2012 році, і вже встигла завоювати прихильність багатьох молодих людей. Уперше опера (I дія) була виконана в Києві 31 січня 2013 року колективами молодшої та середньої груп Великого хору Національної телерадіокомпанії у супроводі симфонічного оркестру. Тепер твір звучить у різних куточках України. Її виконують у Тернополі (дитячий хор «Зоринка», 2014), Кривому Розі, Житомирі, Стрию (дитяча ДМШ ім. О. Нижанківського, 2015), Яворів (ДМШ ім. Вербицького, 2016), Києві (ДМШ №3, 2016), а також силами студентів (Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2017). Перша дія була опублікована у 2014 р. в журналі «Музичний керівник».

Результати дослідження. Дитяча опера-казка «Лісова школа» Богдани Михайлівни Фільц на лібрето Теодори Савчинської-Латик продовжує традицію М. Лисенка, який започаткував такий жанр як українська дитяча опера в українській музичній культурі.

Характерним для дитячої опери-казки є опора на українським народний фольклор (пісня Журавля «Лісової школи» написана на мотив української народної пісні-гри «Занадився журавель») та нові тенденції у формуванні та розвитку музичного матеріалу (композиторка продовжує традиції Л. Ревуцького у розвитку гармонійної лінії; використання поспівок, інтонаційно-ритмічних зворотів, поліфонічних прийомів, ладового забарвлення, яскравої звукозображальності; окремих вокальних форм: пісня, арія, речитатив, вокальні ансамблі (дуєт Сорок, тріо Журавля, Журавки і Пташки-Санітарка – III дія), хори, оркестрові й танцювальні номери (танець веселих Горобців, заключний танець).

Висновок. Дитяча опера «Лісова школа» стала важливим джерелом морального та естетичного

виховання молоді. Участь дітей у постановках твору допомагає оволодіти культурою спілкування, розвиває фантазію. Уяву й уявлення дитини входять у виконуваний образ, перевтілюватися в нього, жити його життям. Наповнена чудовою музикою добрим гумором, акторською грою співаками, танцями, опера сприяє вихованню гармонійної, творчої та впевненої у своїх силах особистості.

Список використаних джерел

1. Белікова В. Висвітлення загальної характеристики музичної мови Богдани Фільц. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2018. Т. 81, № III. С. 404–412. URL: <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/204>
2. Белікова В. В. Її музика – наше життя, наше багатство : монографія. Кривий Ріг, 2013. 60 с.
3. Белікова В. В. Історія української музики : навч. посіб. Кривий Ріг : Вид. дім, 2011. 372 с.
4. Белікова В. Опера-казка «Лісова школа» Богдани Фільц (лібрето Т. Савчинської-Латик) – джерело музично-естетичного виховання. *Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації неперервної освіти* : електрон. збірник тез доповідей III Всеукр. наук. онлайн-конфер. з міжнар. участю / за наук. ред. Н. І. Білик. Полтава ; Київ : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 68–69. DOI: <https://doi.org/10.33272/conf.PANO.2023.23-24.11>
5. Загайкевич М. Богдана Фільц. Творчий портрет. Київ ; Тернопіль : Астон, 2003. 144 с.
6. Калениченко А. П. Лисенко у світовій музичній культурі. *Музика*. 2013. № 1. С. 36–39.
7. Кузьміна О. Жанрова своєрідність дитячої опери в композиторській практиці ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Харків, 2019. 284 с.
8. Культурологія: 100 питань – 100 відповідей : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / уклад.: Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, Д. Є. Погорілий. Київ : Фірма «ІНКOS», 2001. 240 с.
9. Мозгальова Н. Г. Дитячі опери українських композиторів в практиці інструментально-виконавської підготовки вчителів музики. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2010. № 1. С. 80–83.
10. Фільц Богдана. Лісова школа [Ноти] : клавір дитячої опери-казки / комп. Б. М. Фільц. Учитель музичного мистецтва. 2014. № 2. С. 25–37.

References

1. Bielikova, V. (2018). Vysvitlennia zahalnoi kharakterystyky muzychnoi movy Bohdany Filts [Elucidation of the general characteristics of the musical language of Bohdana

Filts]. *Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru [Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space]*, 81, III, 404-412. Retrieved from <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/204> [in Ukrainian].

2. Bielikova, V. V. (2013). *Yii muzyka – nashe zhyttia, nashe bahatstvo [Her music is our life, our wealth]: monohrafiia*. Kryvyi Rih [in Ukrainian].
3. Bielikova, V. V. (2011). *Istoriia ukraïnskoi muzyky [History of Ukrainian music]: navch. posib*. Kryvyi Rih: Vydavnychiy dim [in Ukrainian].
4. Bielikova, V. (2023). Opera-kazka «Lisova shkola» Bohdany Filts (libreto T. Savchynckoi-Latyk) – dzherelo muzychno-estetychnoho vykhovannia [The fairy-tale opera "Forest School" by Bohdana Filts (libretto by T. Savchynskaya-Latyk) is a source of musical and aesthetic education]. In N. I. Bilyk (Ed.), *Merezha shkil novatorstva Ukrainy: rozvytok profesiinoi kompetentnosti kerivnykh, naukovo-pedahohichnykh i pedahohichnykh pratsivnykiv u konteksti realizatsii neperervnoi osvity [Network of innovative schools of Ukraine: development of professional competence of managerial, scientific and pedagogical workers in the context of the implementation of continuous education]: elektron. zbiryk tez dopovidei III Vseukr. nauk. online-konfer. z mizhnar. uchastiu* (pp. 68-69). Poltava; Kyiv: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. DOI: <https://doi.org/10.33272/conf.PANO.2023.23-24.11> [in Ukrainian].
5. Zahaikevych, M. (2003). *Bohdana Filts. Tvorchyi portret [Bohdana Filts. Creative portrait]*. Kyiv; Ternopil: Aston [in Ukrainian].
6. Kalenychenko, A. P. (2013). Lysenko u svitovii muzychnii kulturi [Lysenko in world musical culture]. *Muzyka [Music]*, 1, 36-39 [in Ukrainian].
7. Kuzmina, O. (2019). *Zhanrova svoieridnist dytiachoi opery v kompozytorskii praktytsi XX – pochatku XXI stolittia [Genre originality of children's opera in composer practice of the 20th – early 21st centuries]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
8. Podolska, Ye. A., Lykhvar, V. D., & Pohorilyi, D. Ye. (Comps.). (2001). *Kulturolohiia: 100 pytan – 100 vidpovidei [Cultural studies: 100 questions – 100 answers]: navch. posib. dlia studentiv vyshch. navch. zakladiv*. Kyiv: Firma «INKOS» [in Ukrainian].
9. Mozghalova, N. H. (2010). *Dytiachi opery ukraïnskykh kompozytoriv v praktytsi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky vchyteliv muzyky [Children's operas by Ukrainian composers in the practice of instrumental and performance training of music teachers]*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Pedagogical sciences]*, 1, 80-83 [in Ukrainian].
10. Filts, Bohdana. (2014). *Lisova shkola: klavir dytiachoi opery-kazky [Forest school: children's fairy tale opera piano]. Uchytel muzychnoho mystetstva [Music teacher]*, 2, 25-37 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 28.12.2023